

MINOLOGHION, BLAJ, 1781. CONSEMNAREA STĂRII DE CONSERVARE ȘI METODOLOGIA RESTAURĂRII

MARIA ZGÂRCIU
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia

Conservarea reprezintă ansamblul măsurilor, acțiunilor, mijloacelor și tehnicilor care au drept scop păstrarea intactă, nemodificată a structurii și aspectului acestora. Însăși termenul de conservare înseamnă a păstra obiectul în starea lui inițială, ferindu-l de orice fel de transformări¹.

Conservarea preventivă reprezintă ansamblul măsurilor, acțiunilor, mijloacelor și tehnicilor care acționează asupra microclimatului, ambientului, modului de prelevare, depozitare și transport, pentru a preveni orice formă de degradare, care ar putea afecta starea de sănătate a materialelor. Această activitate este una permanentă și operează cu elemente exterioare lucrării respective².

Conservarea curativă a materialelor de natură organică poate fi definită ca o activitate care se ocupă cu etiopatologia, profilaxia și tratamentul de stopare a proceselor de degradare. La fel ca și conservarea preventivă, ea are în vedere un ansamblu de măsuri și mijloace, dar care, uneori, pot acționa direct asupra obiectului³.

Pentru că nu întotdeauna se operează cu elemente exterioare lucrării, conservarea curativă poate fi încadrată mai bine într-un domeniu foarte specializat și anume, în practica restaurării⁴.

Restaurarea reprezintă redarea semnificației originare, pierdută parțial sau estompată în timp și consolidarea structurii suport.

Restaurarea bunurilor culturale este un ansamblu de măsuri destinate să reîntinerească un bun patrimonial, excluzând însă orice adaos care ar putea modifica structura, forma, stilul sau maniera epocii care l-a creat⁵.

Spre deosebire de conservare, care este o activitate permanentă, restaurarea este una ocazională, impusă de o necesitate stringentă, în funcție de starea de conservare a obiectului respectiv. În această idee, restaurarea trebuie privită ca un accident în viața unui obiect.

Întreaga activitate de restaurare trebuie să se bazeze pe codul etic al restauratorului. Acesta se referă la interpretarea corectă a datelor, alegerea tratamentului potrivit⁶.

¹ *Historical...* 1996, p. 19.

² Berducou 1996, p. 275-238.

³ *Ibidem*, p. 291.

⁴ Brandi 1996, I, p. 330; Choay 1998, p. 105-121.

⁵ Brandi 1996, II, p. 332-355.

Intervențiile, tratamentele, metodele și completările hazardate nu-și au locul în procesul de restaurare. Autenticitatea operei trebuie păstrată, pentru că numai în acest fel nu este modificat mesajul operei respective, iar cel mai periculos lucru „nu este constituit din ceea ce lipsește, ci de ceea ce în mod nepotrivit se adaugă”⁷.

Minologhion, Blaj, 1781, face parte dintr-un lot de carte veche aparținând Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia care a fost restaurat la Centrul Național de Conservare și Restaurare a Cărții Vechi.

Tratamentele aplicate volumului s-au bazat pe considerentele teoretice expuse mai sus.

Consemnarea stării de conservare

Procesul tehnologic al restaurării cărții vechi, însumează mai multe etape. Identificarea deteriorărilor suferite atât de corpul cărții cât și de elementele de legatură, este o etapă importantă pentru stabilirea diagnosticului și a tratamentului ce urmează a fi efectuat.

Materialele de natură organică suferă în timp o serie de transformări fizico-chimice numite îmbătrânire naturală, dar și alte tipuri de degradări. În cazul nostru, materialele au suferit o serie de modificări structurale, ca urmare a factorilor cumulați care au acționat asupra lor.

Legatura

- coperta 1: pierderi de material în zona colțului inferior drept și la cotor, rosături ale pielii, pete fungice, atac xilofag, urme de închizători metalice;
- coperta 2: îndoituri, rupturi, pierderi de material;
- cotor: pânza de căptușire parțial desprinsă;
- scoațele din lemn: atac xilofag;
- forțaț 1: hârtie manuală cu însemnări manuscrise, dublu, îndoituri, fisuri, atac fungic, atac xilofag;
- forțaț 2: atac xilofag.

Corp carte

- deteriorări fizico-mecanice: rupturi, fisuri, ondulări, rosături ale colțurilor, desprinderi ale filelor din cotor, restaurări empirice;
- deteriorări fizico-chimice: pete și depozite de murdărie, pete și depozite de ceară, pete foxing, halouri, imbrunirea hârtiei, fragilizarea hârtiei și aciditate crescută pe traiectul însemnărilor manuscrise, urme de clei cu care s-au efectuat restaurările empirice, ștampila parohiei pe foaia de titlu, numerotări cu creion colorat roșu și creion chimic;

⁶ *Code of Ethics...* 2000, p. 17-61.

⁷ *Ibidem*, p. 81.

-deteriorări biologice: atac xilofag soldat cu găuri de zbor circulare și ramificate în tot corpul cărții.

Tratamentul de restaurare

Restaurarea cu descoaserea volumului se face atunci când:

- corpul cărții prezintă degradări fizico-mecanice, fizico-chimice și biologice, care nu permit intervenția fără descoaserea volumului;

- când elementele de legătură sunt într-un stadiu avansat de deteriorare biologică, chimică și fizico-mecanică, care nu permite păstrarea cusăturii, a nervurilor, a capitalbandului;

- când scoarțele din lemn sau carton și învelitorile din piele sau alte materiale prezintă un grad avansat de degradare, cumulat cu degradarea elementelor de cusătură.

Restaurarea corpului cărții⁸

Numerotarea filelor care formează corpul cărții se face cu un creion negru cu mina foarte moale în partea de jos.

Desprăfuirea mecanică are drept scop îndepărtarea depozitelor de praf, a celor de spori și a altor depozite de murdărie prezente pe suprafața hârtiei. S-a făcut desprăfuirea mecanică la acest volum cu o pensulă moale, prin respectarea normelor de protecție a muncii; pentru asigurarea unei bune protecții a restauratorului s-au utilizat mănuși, mască de protecție, sub nișă cu ventilație mică.

Descoaserea și realizarea caietelor s-a făcut prin mijloace mecanice, împreună cu restauratorul de legătură.

Îndreptarea prin mijloace mecanice a filelor s-a realizat acolo unde acest lucru este posibil. S-a folosit o pensulă moale și fâlțuitorul din os. Această metodă este de preferat atunci când suportul permite acest lucru, deoarece nu implică folosirea unor substanțe chimice.

Curățirea mecanică uscată folosește forța mecanică pentru a rupe legăturile între murdărie și obiect. Este avantajoasă pentru că nu produce reacții ulterioare și îndepărtează murdăria fără a folosi solvenți, care transportă murdăria mai adânc în materialele poroase.

Efectuarea analizei pH s-a făcut înainte de spălare, în zona sănătoasă, zona biodegradată, zona scrisă și cea cu însemnări manuscrise.

Determinarea agentului de încliere conform buletinului de materiale și tehnologii, cu KI (iod în iodură de potasiu, o picătură). În prezența amidonului, apare o colorație albastrui-violetă, cu atât mai intensă cu cât cantitatea de polizaharide este mai mare. Pentru a fi valabilă, reacția trebuie să se producă în

⁸ Știrban 2002, p. 3-25.

5-6 secunde. Dacă hârtia este încheiată cu gelatină, reacția de culoare este negativă.

Stabilirea gradului de încheiere a hârtiei, înainte de spălare este absolut necesară, deoarece o parte din cleiul folosit la producerea hârtiei, se pierde. Cauzele sunt: degradarea suferită ca urmare a procesului de îmbătrânire naturală a celulozei, degradarea cauzată de atacul microbiologic, solubilizarea unei părți în timpul procesului de spălare.

Stabilirea solubilității cernelurilor și protejarea acestora s-a executat cu o soluție de C.M.C. în concentrație de 3-3,5 %, prin aplicarea de straturi succesive pentru a se crea pe suprafață o peliculă protectoare care împiedică migrarea cernelurilor în timpul spălării.

Îndepărtarea depozitelor de ceară s-a realizat cu ajutorul bisturiului, prin creșterea depozitului în X și desprinderea lui de pe suportul de hârtie, fără afectarea suportului, prin pătrunderea bisturiului la interfața dintre depozit și suportul de text.

Solubilizarea petelor de ceară cu xilen – s-a făcut o singură încercare, pe o singură filă, procedându-se la protejarea filei cu mai multe straturi de hârtie de filtru, așezate sub forma unui pat, în vederea împiedicării migrării solventului în hârtie. Dacă ceara a intrat în spațiile interfibrilare ale hârtiei, pata a devenit permanentă și nu se va obține un rezultat pozitiv. Nu se vor face alte încercări, pentru a nu supune hârtia unor tratamente chimice inutile. În cazul solubilizării petelor de ceară cu xilen, spălarea foilor tratate s-a realizat imediat după aplicarea tratamentului separat de restul cărții cu apă distilată.

Spălarea filelor s-a făcut în apă distilată, la 25°C, pe netex. Ca și în alte cazuri, spălarea are rolul de curățire, de îndepărtare a murdăriei depusă în spațiile dintre fibrele de celuloză, precum și rolul de regenerare și reîmpâslire, prin refacerea legăturilor chimice la nivelul macromoleculelor de celuloză. De asemenea, în timpul spălării s-a realizat o îmbunătățire a valorilor pH-ului, datorită faptului că odată cu murdăria, prin spălare se îndepărtează și o parte a acizilor solubili⁹.

Uscarea liberă s-a făcut pe hârtii de filtru, în timp de 24 de ore, pe rastel, la valori ale U.R. și temperatură adecvate, care permite o bună evaporare a apei din hârtie, fără modificări majore de structură și formă.

Presarea intermediară s-a făcut între foi de filtru în presa ușoară între platane și greutate mici. Această presare are rolul de reșezare a fibrelor deranjate în timpul spălării.

Stabilirea gradului de încheiere al hârtiei după spălare diferă întotdeauna de cel stabilit înainte de spălare. Acest lucru se explică prin faptul că în timpul

⁹ Hey 1992, p. 51.

operației de spălare a filelor, o parte din agentul de încheiere prezent în hârtie se pierde.

Stabilirea concentrației soluției de carboximetil celuloză (C.M.C.) cu care s-a făcut reîncheierea filelor a ținut cont de cleiul pierdut datorită îmbătrânirii naturale, a descompunerii lui de către agenții microbiologici sau cel pierdut în timpul operației de spălare, care trebuie adăugat în hârtie în proporția adecvată.

Reîncheierea cu carboximetil celuloză s-a executat cu o pensulă moale, prima dată pe o parte. După uscarea liberă pe foi de filtru, timp de 24 de ore și o ușoară presare a filelor, în vederea redobândirii planeității, operația de reîncheiere s-a repetat pe cealaltă față a foii de hârtie.

Presarea intermediară a filelor are ca scop rearanjarea fibrelor de la suprafața hârtiei, care au fost ușor deranjate în procesul de reîncheiere. De asemenea, această presare are și rolul de a stabiliza filele care și-au modificat forma după reîncheiere și uscare.

Măsurarea grosimii hârtiei s-a făcut cu micrometrul digital, în scopul stabilirii tipului de hârtie japoneză cu care se va face completarea lacunelor. Hârtia japoneză la dublu, împreună cu agentul de lipire, trebuie să aibă aceeași grosime ca și hârtia suport de text.

Pregătirea foilor pentru restaurare, constă în curățirea părților biodeteriorate unde nu este prezent text, în vederea completării lacunelor cu hârtie japoneză; urmând subțierea și defibrarea marginilor porțiunilor cu text, fără a afecta scrierea, în vederea completării lacunelor cu hârtie japoneză. Foaia de titlu a fost restaurată anterior. Materialele folosite au fost degajate în vederea unei restaurări adecvate.

Consolidări ale suportului papetar cu vâl japonez. Operația s-a executat doar acolo unde a fost necesar pe zonele fragilizate, ca urmare a degradării fibrelor de celuloză și a pierderii agentului de încheiere, precum și numeroaselor fisuri și desprinderi de material suport, purtător de informație scrisă. Operația s-a executat pe un suport solid, pe netex.

Presarea filelor consolidate cu vâl japonez, la umed, între netexuri. Operația este foarte importantă pentru ca fibrele celor două materiale să adere puternic unele la celelalte, contribuind la refacerea rezistenței mecanice.

Degajarea surplusului de vâl japonez acolo unde a fost nevoie. Operația s-a executat cu bisturiul, pe masa luminoasă.

Presarea intermediară s-a făcut între netexuri.

Completarea lacunelor cu hârtie japoneză prin metoda „la dublu”, a utilizat ca adeziv C.M.C., după defibrarea prealabilă a marginilor lacunelor.

Defibrarea este necesară în vederea obținerii unei mai bune aderențe între materialul suport și hârtia japoneză. S-a folosit hârtie japoneză corespunzătoare, atât cromatic, cât și ca grosime. În acest scop, s-a avut în vedere ca hârtia japoneză la dublu, împreună cu agentul de lipire să aibă aceeași grosime cu

grosimea suportului de text. În caz contrar, se produc tensiuni între cele două materiale, ceea ce determină apariția unor pliuri pe suprafața materialelor.

Presarea intermediară s-a făcut între netexuri, înainte de uscarea adezivului folosit la completarea lacunelor, în presă ușoară. Operația are ca scop realizarea unei bune aderențe și obținerea planeității materialelor.

Degajarea surplusului de hârtie japoneză s-a făcut cu bisturiul pe o parte și pe cealaltă, astfel încât grosimea locului de „sudură” dintre cele două suporturi, să nu depășească grosimea suportului de text. S-a realizat o defibrare a hârtiei de completare, astfel încât fibrele hârtiei suport de text să se împâslească cu fibrele hârtiei de completare. Pe porțiunea de lipire s-a aplicat un strat subțire de C.M.C., și s-a uniformizat suprafața cu ajutorul fălțuitorului din os. În acest fel s-a realizat o bună lipire, fără să apară tensiuni între cele două materiale.

Presarea intermediară în presă ușoară s-a realizat între netexuri și platane, sub presă ușoară.

Refacerea dimensională a filelor prin tăierea surplusului de hârtie japoneză.

Presarea la umed. S-au umezit foi de netex, croite la dimensiunea filelor, care au fost așezate în presa de legătorie, în vederea uniformizării. Pentru a se realiza o umidificare uniformă, presarea netexurilor trebuie să se facă timp de 24 de ore. După acest interval, filele au fost așezate între netexurile ușor umede, după care au fost introduse în presă. După un interval de 10 minute s-a făcut o verificare. Acolo unde s-a constatat că acestea sunt prea umede, au fost înlocuite netexurile inițiale umede, cu altele uscate și reintroduse în presă.

Recompunerea caietelor.

Presarea finală s-a făcut între netexuri și a avut ca scop stabilizarea caietelor și a cotorului, urmând apoi recoaserea volumului. Perioada de timp în care cărțile au stat la presă a fost de lungă durată.

Restaurarea legăturii

Verificarea paginației sau colaționarea este operația ce are drept scop evitarea strecurării unor erori, în timpul restaurării corpului cărții sau la recompunerea caietelor.

Pregătirea gherghifului pentru coasere: s-au instalat pe gherghef sfori de cânepă de aceeași grosime cu cele originale, păstrându-se distanțele existente dintre nervuri.

Coaserea propriu-zisă: s-a făcut cu ață de bumbac, începând cu ultimul fascicol; cusătura este continuă, acul străpunge fiecare fascicul, pe toată lungimea, în dreptul fiecărei nervuri, prin atașarea la acestea.

Rotunjirea cotorului: s-a executat cu ciocanul din lemn, fixându-se cartea în presa pentru cotor

Încleierea cotorului: s-a făcut cu pastă de amidon în care s-a adăugat o mică cantitate de carboximetilceluloza, care va conferi adezivului proprietăți fungistatice; procesul de încleiere s-a executat prin aplicări succesive a unor straturi subțiri de adeziv în vederea evitării apariției fisurilor la uscarea acestuia

Căptușirea cotorului s-a executat cu fâșii de cânepă având aceleași caracteristici celor originale, prin lipirea lor transversală între nervuri.

Restaurarea scoarțelor și ancorarea scoarțelor la corpul cărții: fixarea scoarțelor la corpul cărții s-a făcut cu ajutorul prelungirii atât a fâșiilor de cânepă cât și a nervurilor după ce, în prealabil, capetele nervurilor au fost destrămate; confecționarea capitalbandului

Tragerea învelitorilor pe scoarțe: s-a folosit piele tăbăcită vegetal; această operație s-a executat urmărindu-se profilarea nervurilor și protejarea ornamentelor existente; realizarea capișoanelor și a colțurilor; cașerarea forțașurilor.

Ultima etapă: *confecționarea cutiei protective.*

Minologhion (Menaion), Blaj, 1781. Registering the Conservation Status and Restoration Methodology

ABSTRACT

Minologhion (Menaion), Blaj, 1781 is part of batch of old book belonging to Orthodox Archdiocese of Alba Iulia, that was restored at the National Centre of Conservation and Restoration of Old Book.

Following action of physical-mechanical, physical-chemical and biological factors, in a environment with unstable microclimate, the volume presents different forms of deterioration, evident both on body the book and binding elements. Its deterioration can be explained by the fact that throughout time it stayed in an environment where humidity and absence of light predominated, it being also caused by natural ageing and functional wear.

Restoration of the volume determined consolidation of support structure, this being introduced within the exhibit circuit.

List of illustrations

Fig. 1 - *Minologhion* (Menaion), Blaj, 1781, before restoration

Fig. 2 - *Minologhion* (Menaion), Blaj, 1781, during restoration

Fig. 3 - *Minologhion* (Menaion), Blaj, 1781, after restoration

Fig. 1 – *Minologhion*, Blaj, 1781, înainte de restaurare

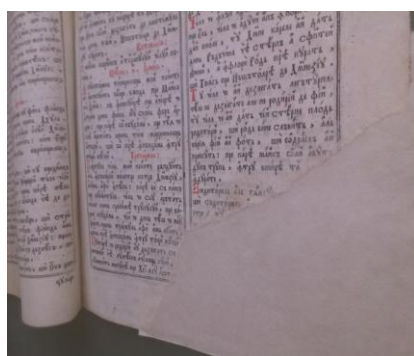

Fig. 2 – *Minologhion*, Blaj, 1781, în timpul restaurării

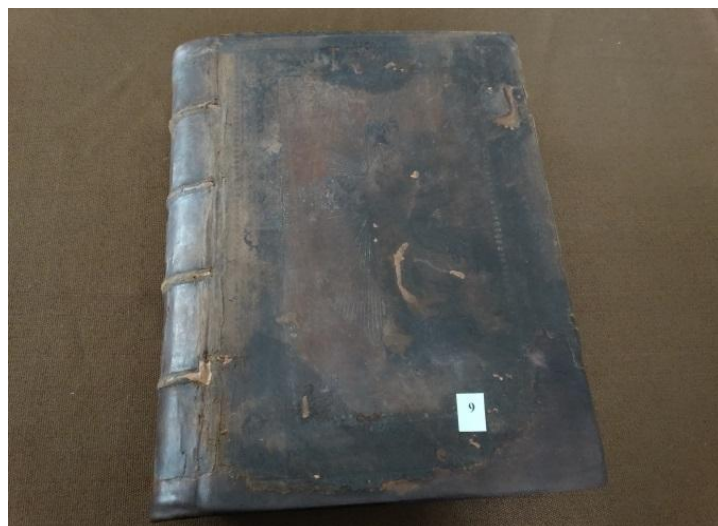
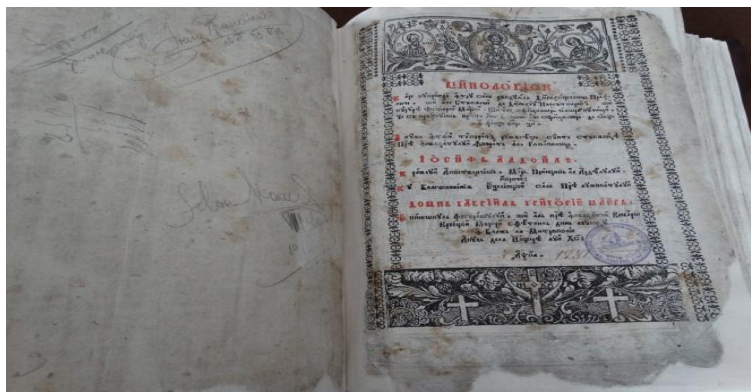

Fig. 3 – *Minologhion*, Blaj, 1781, după restaurare

Abrevieri bibliografice

- Berducou 1996 - Marie Berducou, *Introduction to Archaeological Conservation*, în *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural*, 1996
- Brandi 1996 - Cesare Brandi, *Teoria restaurării*, vol. I, II, București, 1996
- Choay 1998 - Françoise Choay, *Alegoria patrimoniului*, București, 1998
- Code of Ethics...* 2000 - *Code of Ethics and Guidance for Practice, of the Canadian Association for Conservation of Cultural Property and of the Canadian Association of Professional Conservators*, Third Edition, 2000
- Hey 1992 - Margaret Hey, *Spălarea și deacidifierea apoasă a hârtiei*, în *Probleme de patologie a cărții*, vol. 28, București, 1992
- Historical...* 1996 - *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute Los Angeles, 1996
- Știrban 2002 - Sofia Știrban, *Conservarea și restaurarea colecțiilor de arhivă și bibliotecă*, curs universitar, Alba Iulia, 2002, p. 3-25

Cuvinte-cheie: conservare preventivă, restaurare hârtie, restaurare legătură, deteriorări

Keywords: preventive conservation, restoration of paper, restoration of binding, deteriorations

